

La sancha se catho-
lica: e priuilegis del sancte
baptisma

Facere prim: en la cort
de leyda.

quest: e de Valencia Comte de
Barcelona: e Burgell se feyor
de Astunt paller per nos: e per
tots nostros successors: axi en
Arago com en Cathalunya: e
Avallozques: e Astanorca: e
Astunt paller: com encara en
lo Regne de Valencia e per to-
ta la senyoria e iurisdicció nos-
tre com en Asteuol altre lochs
que ara hauem: e daquauant
nos: e nostros successors no-
stro senyor auudat hauren per
amor de nostre senyor Jesu
crist: e de la verge Maria glo-

Sapient
tuyt q
nos en
facere
p la gra-
cia d du
rey de a
rago de
mallor-
ques: e de Valencia Comte de
Barcelona: e Burgell se feyor
de Astunt paller per nos: e per
tots nostros successors: axi en
Arago com en Cathalunya: e
Avallozques: e Astanorca: e
Astunt paller: com encara en
lo Regne de Valencia e per to-
ta la senyoria e iurisdicció nos-
tre com en Asteuol altre lochs
que ara hauem: e daquauant
nos: e nostros successors no-
stro senyor auudat hauren per
amor de nostre senyor Jesu
crist: e de la verge Maria glo-

ria mare sua e en remey dela
nostra anima en per tot temps
statum que calca inheyo ser-
uati qui spirar per gracia del
spirit sacre voltra recbra la fe ca-
tholica el saludable lauament
del baptisma: que francament:
e sens tota contradicció de al-
gun ho pusea fer: no contrel:
tant statut prohibicio: pacte
de nostres predecessors: o dal-
tre: o encara costuma sobre a-
ço obtenguda. Axí que per a-
ço no perda res d sos bens mo-
bles e immobles e si mouetes:
q primerament hauians tot
aquells bens segurament e fi-
ca bage tengna e possebesca: o
auctoritat nostra salva la lega-
tima dels fillz: e dels probi-
mes del conuers: axi empero
que dels dits bens d aptal con-
uers los fillz: ne los probimes:
noli paren res demanar: el vi-
uent mas apries la mort de aquil
allo solament: e ho retines pu-
ren demanar que si moris en in-
dultina: o en paganina rabo-
nablenent demanar poqueré:
car axi com aquests aptals per
axo mereyen la diuina gracia
aximateix se coneguen obtreure
la nostra: qui deuem la volun-
tat e beniplacit de deu resem-
blar. Item statum en per
tot temps e fermament fors pe-
na peccunaria: a axi que d inde-
ge imposido: o prohibido que

La cubierta reproduce el primer folio de las «Constitucions de Catalunya»
(n.º 60 del Catálogo).

La coberta reproduceix el primer foli de les «Constitucions de Catalunya»
(núm. 60 del Catàleg).

2000

PARTE IN CENTRAL DEL INSTITUTO
ARTISTICO Y CULTURAL

INSTITUTO DE LA CORONA DE ARAGON

INSTITUTO DE LA IMPRENTA DE BARCELONA

EXPOSICION DOCUMENTAL
Y BIBLIOGRAFICA

CATALOGO

[Faint, illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page]

DIRECCIÓN GENERAL DEL PATRIMONIO
ARTÍSTICO Y CULTURAL

ARCHIVO DE LA CORONA DE ARAGÓN

V CENTENARIO DE LA IMPRENTA EN BARCELONA

EXPOSICIÓN DOCUMENTAL
Y BIBLIOGRÁFICA

CATÁLOGO

BARCELONA

1975

DIRECCIÓN GENERAL DEL PATRIMONIO
ARTÍSTICO Y CULTURAL
ARCHIVO DE LA CORONA DE ARAGÓN
Y CENTENARIO DE LA IMPRENTA EN BARCELONA

EXPOSICIÓN DOCUMENTAL
Y BIBLIOGRÁFICA

CATÁLOGO

Teniendo en cuenta que la serie paleográfica de los documentos que figuran en el presente Catálogo implica unos derechos de autor, queda reservada la reproducción total o parcial de la misma.

PRESENTACIÓN

La celebración del V Centenario de la imprenta en España, basado en la muestra tipográfica de la Sinodal de Segovia, que, sin duda, fue impresa en 1472, así como la conmemoración del V Centenario del libro catalán, basada en la edición valenciana de las *Obras e trobes en labors de la Verge Maria*, que debe fecharse hacia 1474, y la circunstancia de haberse publicado en 1475 la primera obra impresa probablemente en Barcelona con fecha segura (por lo cual en el año actual se presenta excelente ocasión de celebrar el V Centenario de la Imprenta en Barcelona), han inducido a este Archivo de la Corona de Aragón a conmemorar el acontecimiento de la primera edición impresa, fechada en Barcelona, con la celebración de una Exposición documental y bibliográfica; por otra parte, viene ésta justificada por el hecho de poseer este Centro más de cincuenta incunables, además de voluminosa documentación que en su expresión paleográfica representa los precedentes de los tipos de imprenta. Pero, asimismo, viene justificada y, sobre todo, por el hecho de poseer, entre aquellos incunables, el ejemplar con el colofón de 1475 de las obras de Salustio.

Hoy por hoy no puede determinarse, a pesar de los estudios que se han publicado en estos últimos años,¹ cuál haya sido el primer libro impreso en España y cuál haya sido la cuna del mismo. Durante mucho

1. Véase la bibliografía consultada sobre estas cuestiones en otro lugar de este catálogo.

tiempo se ha venido discutiendo la cuna de la imprenta española entre las ciudades de Barcelona, Valencia y Zaragoza, aunque últimamente Segovia ha tomado para sí la gloria de ser la primera ciudad de España en donde aparece la muestra tipográfica española más antigua.

Rechazada la fecha de la Gramática de Bartolomé Mates, de 7 de octubre de 1468, por creerse que se trata de un error en su colofón, toda vez que, según los estudios de Rubió y Balaguer, no puede admitirse la referida fecha, el impreso más antiguo en España parece que debe de adjudicarse a la diócesis de Segovia y concretamente al Sínodo de Aguilafuente, que tuvo lugar en 1472.

Según estudios muy recientes,² se publicaron en la ciudad de Segovia, de 1472 a 1474, una serie de impresos que, al parecer, pueden demostrar la primacía del nuevo arte de imprimir. En este sentido la Sinodal de Aguilafuente (que se compone de cincuenta hojas impresas y dos en blanco) sería la edición impresa más antigua que hasta ahora se conoce en España. Pero no se trata de un libro, ya que la Sinodal de Aguilafuente no llega a alcanzar las cien páginas.

Al margen de otras ediciones segovianas, a través de la documentación que ha sido recogida últimamente, y de una manera muy especial por los eruditos catalanes Madurell y Rubió, se conocen una serie de contratos y de datos documentales en favor de algún establecimiento de imprenta en Barcelona. Pero también con respecto a Zaragoza pueden alegarse algunos documentos que, sin embargo, han sido, en más de una ocasión, contestados.

Por otra parte, se ha supuesto que las *Obres e trobes en labors de la Verge Maria*, volumen con las poesías de un certamen celebrado en Valencia en 11 de febrero de 1474, constituyen el libro impreso más antiguo de España. Sin embargo, no existe ninguna prueba inconcusa que demuestre que los originales del referido certamen fuesen editados en el mismo año. Más aún, según los estudios de Witten, resumidos y aceptados por Bohigas, no puede afirmarse, de forma

2. Véanse en la bibliografía aludida las obras de Odriozola y Romero de Lecea.

incontrastable, que la imprenta de Valencia haya sido la primera de España,³ aun cuando, sin duda, esta obra es la más antigua en lengua catalana impresa en ella.

Ciñéndose a los datos documentales, aparecen, por otra parte, dos noticias de 1475 relativas, una, a la imprenta de Zaragoza con la edición del *Manipulus curatorum* de Guido de Monte Rotherio, y por otra, a los *Rudimenta Grammaticae* de Perotto, editado y acabado, probablemente, en Barcelona, a final de diciembre de dicho año.

Recogiendo la afirmación de Rubió y Balaguer, se puede llegar, como aduce Bohigas, a la siguiente conclusión: el impresor Enrique Botel, durante varios años, «anduvo de Barcelona a Zaragoza y fue tal vez quien personalmente animó la imprenta en ambas ciudades, sirviéndose de alemanes disponibles». Independientemente de la documentación que alegamos y dejando bien sentado que las hojas impresas más antiguas en España son hasta ahora, sin duda, las de la Sinodal de Aguilafuente, en Segovia, debemos fijar nuestra atención en los citados libros que han llegado hasta nosotros, procedentes de las ciudades de Zaragoza y Barcelona: el ya citado *Manipulus curatorum* y los *Rudimenta Grammaticae* de Perotto, ambos de 1475.

Sin embargo, después de recientes estudios llevados a cabo por Witten, por una parte, y por el tantas veces mencionado docto catalán Rubió y Balaguer, es necesario citar la edición de la *Política*, de Aristóteles, que había sido atribuida hasta ahora a la imprenta zaragozana, pero que muy recientemente fue expuesta en el Museo Británico con motivo de la «Exposición de la Imprenta y Pensamiento humano» con una ficha que decía: «Barcelona... hacia 1473».

Para terminar de recorrer este intrincado camino, bordeado por noticias documentales y referencias bibliográficas, podemos concluir alegando tres impresos, sin indicación de lugar ni de tipógrafo, que pueden formar un cuerpo, fechados en 1475: se trata de las *Obras* de Salustio, las *Catilinarias* de Cicerón y el *Compendio* de Floro.

3. Véase en la bibliografía aludida, la magnífica síntesis de Bohigas.

Hasta ahora, en consecuencia, y como conclusión, nos es lícito afirmar que con posterioridad a la Sinodal de Aguilafuente de 1472 puede adjudicarse a Barcelona, tal vez hacia 1473, la edición de un Aristóteles seguido de otro del mismo autor, acaso en Valencia, en los años 73-74; después vendrían las *Obres e trobes en labors de la Verge Maria*, hacia 1474, hasta alcanzar el año 1475, en que aparecen fechados los impresos de Salustio y de Floro que, como se ha dicho, por su semejanza con el Perotto de Barcelona, podrían haber sido editados en la Ciudad Condal.

Para finalizar esta larga exploración con respecto a los orígenes de la imprenta en España, desarrollada, sin embargo, brevemente, permítaseme manifestar mi opinión personal y, por tanto, no de especialista y volver a la idea de que es posible que la cuna de la imprenta en España haya sido Barcelona. Sin embargo, no hay duda de que las razones aducidas en favor de una impresión de libros en Segovia tienen mucho peso, sobre todo después de los estudios de Witten citados en la nota tres.

Dicho cuanto antecede, es natural pasar a referirse ya al contenido de esta Exposición que se recoge en el presente Catálogo.

La idea de organizarla surgió realmente en conexión con la Comisión Local del V Centenario del libro catalán, al pensar que el Archivo podía preparar unos materiales que explicasen, desde un punto de vista paleográfico, los antecedentes de la letra de imprenta aparecida en los incunables. Efectivamente, el trabajo realizado por mis colegas con respecto a los precedentes paleográficos de la letra de imprenta ha permitido al Archivo aportar a esta Exposición, organizada por el Centro, una serie de documentos muy expresivos y exponente, a la vez, de la evolución de la escritura a través de los tiempos desde la época condal hasta fines del siglo xv.

La Exposición viene dividida en cuatro partes: la primera contiene una serie de documentos a través de los cuales se puede apreciar la evolución de la escritura desde la mixta visigótico-carolina hasta la

humanística; luego, sigue otra parte dedicada a los manuscritos, en donde puede también seguirse la evolución de la escritura libraria, desde la carolina hasta la humanística; la tercera parte comprende una selección de incunables desde el de 1475, con las obras de Salustio, Cicerón y Floro, a las ediciones de los años siguientes hasta el 1500. Finalmente, la cuarta parte de la Exposición comprende diversos gráficos: dos mapas expresivos de la expansión de la Imprenta en España y en Europa; un gráfico con la organización de la Biblioteca de este Archivo y varios paneles con fotografías de incunables.

En último término, se exhiben dos grandes fotografías, una con el impreso de la Sinodal de Aguilafuente, de Segovia, y la otra con las *Obres e trobes en labors de la Verge Maria*, de Valencia.

Brevemente veamos más despacio cada una de estas partes que integran la Exposición:

Cronológicamente, los documentos expuestos se remontan nada menos que al año 889, con un pergamino de la época de Wifredo I que muestra la singular escritura con caracteres visigóticos influidos por la escritura carolina hasta tal punto, que ha podido denominarse *letra mixta visigótico-carolina*. De este mismo siglo IX se ofrecen los esponsalicios otorgados por Sunyer I, a favor de su mujer Eimildes, con una muy clara escritura carolina, salvo la primera línea en capital romana.

De los siglos X y XI se ofrecen varios ejemplares correspondientes a la Sección de Cancillería de este Archivo, desde el documento del año 989, otorgado por Borrell II, hasta el de 1086, en el que se incluye un convenio firmado entre Arnau Mir y Guillem Ramón sobre el castillo de Eramprunyà, todos ellos con clara escritura carolina.

Siguen esta misma tónica, desde el punto de vista paleográfico, los documentos del siglo XII: uno de 1112, con singulares particularidades paleográficas, así como los documentos de 1139, 1148 y 1153, en que se acusa sobre la escritura carolina una muy acentuada influencia libraria. Entre los de la centuria decimosegunda debe subrayarse la pre-

sencia de un documento de 1151, en que coinciden tres tipos diversos de escritura: la carolina pura, la carolina alargada y la semi-cursiva de Cancillería.

Al iniciarse la segunda mitad del siglo XII comienza a aparecer una escritura de transición, apuntando los caracteres góticos propios de este período, claramente acusados en la siguiente. Sin embargo, aún existen documentos del citado período con escritura carolina.

La letra gótica tiene una representación muy característica, con influencia de la escritura cancilleresca, en el documento de Pedro el Ceremonioso del año 1344.

Como no podía ser otra cosa, al comenzar el siglo XV la paleografía de nuestros documentos acusa en seguida la influencia italiana con las escrituras que dominan toda la centuria. Precisamente el primer documento que se ofrece (de 1408) es uno procedente de Venecia; en él que se puede estudiar la escritura pre-humanística, típica de esta época y de los estados italianos, mientras que la carta del Común de Florencia a Alfonso el Magnánimo (de 1410) conserva todavía muchos rasgos de tipo gótico: con ello podemos decir que este documento atestigua la transición y el uso de ambas letras (gótica y humanística). Este mismo carácter muestra el documento procedente de la Sección de la Generalidad de este Archivo, de 1452, en el que, una letra claramente humanística, va, sin embargo, acompañada de algunas reminiscencias góticas. Durante la segunda mitad del siglo XV y hasta los decenios en que ya ha aparecido la imprenta —es decir, hasta 1472—, es fácil seguir la evolución de la escritura humanística junto con la variante de tipo bastardo o itálico.

Feliz coincidencia ofrece el documento de 30 de noviembre de 1472, en que Juan II dispone que se conserven en el Archivo Real los Registros de la Cancillería de los pretendientes al trono en la pasada contienda, ya que, siendo del mismo año en que aparece la primera muestra tipográfica española —la Sinodal de Segovia—, este documento está redactado con escritura humanística, denominada romana antigua.

Con estos postreros documentos se alcanzan, como decimos, los últimos veinticinco años, en que ya aparecen las muestras tipográficas editadas, tanto en Barcelona como en otras ciudades españolas.

Con respecto a los manuscritos que integran la segunda parte de la Exposición, puede el visitante recorrer y constatar fácilmente una análoga evolución de la escritura, desde el siglo XI hasta la época de la aparición de la imprenta.

En primer lugar ofrecemos varios ejemplares de escritura carolina, especialmente dos de ellos de gran belleza paleográfica, como son el fragmento del *Forum Iudicum* y el *Codex Calixtinus*, ambos procedentes del Monasterio de Ripoll.

A continuación se exponen códices de los siglos XII al XIV con bellas muestras de escritura gótica, exhibiéndose, entre otros, el *Régiment de Princeps*, de Francesc Eiximenis, escrito, como lógicamente puede comprenderse, en catalán.

Del último de los siglos considerados en la Exposición, es decir, del XV, se muestran distintos manuscritos con escritura humanística, salvo el primero, en el que todavía aparecen reminiscencias de la gótica.

La serie de incunables comienza con las obras de Salustio, de Cicerón y Floro; dos de estas obras (de Salustio y Floro) contienen el colofón con la fecha de 1475 y, de acuerdo con lo que se ha expuesto en las primeras páginas de este Prólogo, puede afirmarse que fueron editadas en Barcelona. Nótese que la letra de estos incunables tienen una relación muy íntima, desde el punto de vista paleográfico, con el documento de Juan II que anteriormente hemos citado, correspondiente al año 1472.

Finalmente, se exhiben en la Exposición, como se ha indicado, dos mapas ilustrativos de la expansión de la imprenta en nuestra Patria, así como de las distintas ciudades que tuvieron imprenta en el resto de los países de Europa con anterioridad al año 1500. Con estos gráficos se pretende dar una idea de la rápida difusión que el nuevo arte tuvo en la Europa del tiempo, teniendo en cuenta que dicha expansión se

desarrolló a partir de 1455, año en que se supone apareció la célebre Biblia de 42 líneas de Gutenberg. Es decir, se trata de constatar la gran difusión del nuevo procedimiento descubierto por Gutenberg, durante la segunda mitad del siglo xv, tanto en España como en el resto de Europa.

Se exhiben asimismo en unos paneles algunas fotografías con reproducciones de destacados incunables.

Asimismo se ofrece un gráfico de la organización de la Biblioteca de este Archivo que celosamente guarda más de cincuenta incunables, de entre los cuales ha conservado estos ejemplares de 1475 que motivan la celebración del V Centenario de la Imprenta en Barcelona. La Biblioteca del Archivo fue iniciada en el pasado siglo por don Próspero de Bofarull, el iustre Director del mismo, que instaló nuestras series documentales en este Palacio de los Virreyes en 1853. Luego otro destacado dirigente de nuestro Archivo, don Fernando Valls Taberner, la amplió y, finalmente, desde 1941, en que tomó el gobierno del Centro don Jesús Ernesto Martínez Ferrando, nuestro ilustre predecesor, ha sido enriquecida de tal modo que hoy cuenta ya con diez mil volúmenes.

Junto a todo ello se exhiben como un homenaje a las dos muestras que hasta ahora se han dado como las primeras de la tipografía española, una reproducción de la Sinodal de Aguilafuente (Segovia), escrita en castellano, y la de las *Trobes*, escrita en catalán y editada en Valencia. Asimismo se ofrece la reproducción de un fragmento de la Biblia, de 42 líneas, de Gutenberg.

Antes de poner punto final a este Prólogo debemos agradecer sentidamente el apoyo prestado por el último Director General de Archivos y Bibliotecas, don Luis Sánchez Belda, que acogió la idea de esta Exposición en el pasado mes de noviembre con una gran simpatía, así como el del actual Director General del Patrimonio Artístico y Cultural, don Miguel Alonso Baquer. Queremos asimismo agradecer a don Ramón Falcón, Comisario Nacional del Patrimonio Artístico y Documental, las facilidades que para la realización de la Exposición nos ha dado.

Finalmente, agradecemos también gustosamente la colaboración de la Directora de la Biblioteca Universitaria de Valencia, que nos ha facilitado unas reproducciones fotográficas que figuraron en la Exposición que se celebró en el pasado año en la ciudad del Turia, y de una manera muy especial y afectuosa las orientaciones que nuestro querido Maestro —de cuarenta años atrás—, don Pedro Bohigas Balaguer, tan amablemente nos ha dado.

Para cerrar ya estas líneas damos las gracias a todos los compañeros del Archivo por la colaboración prestada, sin ahorrar esfuerzos, para que esta Exposición fuese una realidad. De una manera particular a los que más han trabajado en la preparación de los materiales y han seleccionado documentos, manuscritos e incunables, concretamente al Vicedirector del Centro, don Antonio M.ª Aragón, y a los doctores don Manuel Mundó Marcet y doña M.ª Dolores Mateu Ibars. A todos los demás, en fin, que han ayudado en la empresa, con la señorita Mercedes Costa, Secretaria del Centro, y don Rafael Conde, Jefe del Servicio de Reprografía del Archivo.

Barcelona, enero de 1975.

FEDERICO UDINA MARTORELL

FUENTES

ACA. = Archivo de la Corona de Aragón

B. = Biblioteca

ms. Manuscritos

» Casa real

» San Cugat

» Ripoll

inc. Incunables

C. = Cancillería

perg.

Pergaminos

» V I.

» de Vifredo I

» Su I.

» de Sunyer I

» Bo II.

» de Borrell II

» RB I.

» de Ramón Berenguer I

» RB II.

» de Ramón Berenguer II

» RB III.

» de Ramón Berenguer III

» RB IV.

» de Ramón Berenguer IV

» A I.

» de Alfonso I

» M I.

» de Martín I

» A IV.

» de Alfonso el Magnánimo

» Jn II.

» de Juan II

» F II.

» de Fernando el Católico

» CB.

» del Consejo de Ciento

cr.

Cartas reales

» A IV.

» de Alfonso el Magnánimo

COL. H. doc. = Colecciones. Historia del Archivo. Documentos en papel

DOCUMENTOS

1

889, abril 24

Sicomares, su esposa Oreta y otras personas venden al conde Guifré I un villar en el valle de Brocà, junto al Llobregat.

Escritura mixta visigótica carolina.

ACA. C. perg. V. I, 6.

2

898-917

Esponsalicios otorgados por Sunyer I a favor de su esposa Aimildes, a la cual dona diversas propiedades en los condados catalanes.

Escritura minúscula carolina; la primera línea en capital romana.

ACA. C. perg. Su. I, ex-in., 1.

3

989, marzo 29

El conde Borrell II concede a Vivas unas tierras en el término de Provençals.

Minúscula carolina de mano del «scriptor» Elias.

ACA. C. perg. Bo. II, 47.

1056, noviembre 5

El obispo de Barcelona, Guislabert, vende al vizconde Udalard una parte del castillo de Cabrera, en el Penedès.

Minúscula carolina, con algunas letras unciales.

ACA. C. perg. RB. I, 177.

1057, agosto 29

Bonfill Sunyer y su esposa Rodlendis empeñan a la condesa Ermesenda un alodio en la parroquia de Sant Julià de «Malved».

Escritura carolina.

ACA. perg. RB. I, 188.

1086, junio 28

Convenio firmado entre Arnau Mir y Guillem Ramon sobre el castillo de Eramprunyà.

Escritura carolina.

ACA. C. perg. BR. II, 37.

1112, junio 8

Convenio firmado entre los condes de Barcelona y de Beziers sobre los feudos de Carcasona y Rodez.

Minúscula carolina del Languedoc.

ACA. C. perg. RB. III, 151.

1115, noviembre 7

Testamento de Ricard Guillem.

Minúscula carolina.

ACA. C. perg. RB. III, 187.

1139, septiembre 14

Arnau, obispo de Barcelona, concede la iglesia de San Esteban de la Garriga al monasterio de Santa Maria de l'Estany.

Escritura carolina de influencia libraria.

ACA. C. perg. RB. IV, 102.

1143, enero 21

Donación de 200 morabatines sobre unas casas intra-muros de Barcelona, hecha por Dulcia a Gandulf.

Escritura carolina, de remates oblicuos.

ACA. C. perg. RB. IV, 148.

1148, mayo 25

Convenio firmado entre los condes de Barcelona y de Urgel, por el que se distribuyen la ciudad de Lérida.

Escritura carolina de transición.

ACA. C. perg. RB. IV, 202, 5.º

1148, septiembre 4

El abad Ponç, de Sant Joan de les Abadesses, conviene con los pobladores del valle la renta en especie que deberán pagar por sus tierras.

Escritura carolina de influencia libraria.

ACA. C. perg. RB. IV, 205.

1151, octubre 30

Ramón Berenguer IV confirma a la iglesia de Ullà los honores que posee en los condados de Gerona, Besalú y Barcelona.

Coinciden en este documento tres tipos diversos de escritura: carolina pura, carolina alargada y semi-cursiva de cancillería.

ACA. C. perg. RB. IV, 245.

1153, marzo 5

Testamento sacramental de Guillem Berenguer, de Oristà.

Minúscula carolina libraria.

ACA. C. perg. RB. IV, 265.

1155, mayo 29

Convenio entre el senescal Guillem Ramon de Montcada y Pere Bertran de Bell-lloc.

Escritura carolina, con ligeras anticipaciones cursivas.

ACA. C. perg. RB. IV, 289.

16

1156, marzo 13

Berenguer de Ça-Guàrdia, hijo de Reverter, vende al conde de Barcelona el castillo de La Guàrdia.

Escritura de transición gótica.

ACA. C. perg. RB. IV, 301.

17

1157, abril

El conde de Barcelona da a García Moravid la villa de Roncesvalles (sic).

Minúscula carolina de Ponç, escriba condal.

ACA. C. perg. RB. IV, 302.

18

1157, mayo 24

El obispo de Vic, Pere, confirma al abad de Sant Joan la iglesia de Sant Martí d'Ogassa.

Minúscula libraria de «Raimundus, sacerdos».

ACA. C. perg. RB. IV, 307.

19

1160, mayo 21

Homenaje feudal de Bertran de Canals.

Escritura carolina redonda.

ACA. C. perg. RB. IV, 375.

1174, noviembre 25
Testamento de Carbó.

Escritura de transición gótica.

ACA. C. perg. A. I, 158.

1180, diciembre 10
Sentencia arbitral pronunciada por el rey Alfonso II en el litigio entre Bernat y Guillem de Anglesola.

Escritura de cartulario.

ACA. C. perg. A. I, 277.

1189, febrero, Lérida
Convenio firmado entre el rey Alfonso el Trovador y Ermengol de Urgel.

Escritura cursiva administrativa de Guillem de Bassa.

ACA. C. perg. A. I, 501.

1189, febrero, Cervera
Rodrigo de Estada promete al rey serle fiel por el castillo de Segur.

Escritura cursiva de transición.

ACA. C. perg. A. I, 506.

1344, abril 12, Barcelona

El rey Pedro el Ceremonioso promete abolir los impuestos excesivos que el rey de Mallorca ha establecido en el puerto de Colliure.

Escritura gótica cancelleresca, muy estilizada.

ACA. C. perg. CB., 373.

1408, abril 7, Venecia

El Dux de Venecia al rey de Aragón, Martín el Humano: le recomienda a su enviado Tomás de «Placentinis», eximio orador y doctor en cánones.

Escritura pre-humanística.

ACA. C. perg. M. I, 404.

1410, marzo 29, Florencia

El común de Florencia al rey Alfonso el Magnánimo: reclamación sobre los impuestos indebidos que se exigen a los florentinos residentes en Barcelona.

Escritura gótico-humanística.

ACA. C. Cr. A. IV, 1277.

1450, septiembre 3, Torre del Greco

Privilegio de fundación de un Estudio General en la ciudad de Barcelona.

Escritura humanística, denominada bastarda.

ACA. C. CB., 386.

1452, octubre 12, Barcelona

Los consellers de Barcelona escriben a los Diputados del General de Cataluña acerca de un conflicto de jurisdicción.

Escritura humanística, con reminiscencias góticas.

ACA. G. doc. 284.

1453, noviembre 12, Fontana

Alfonso el Magnánimo encomienda a Jaime Barberà, de Castelló de Burriana, la persona de su sobrina Gostancia.

Escritura bastarda italiana.

ACA. C. Cr. A. IV, 2039.

1454, enero 5, Barcelona

Galceran de Requesens, lugarteniente del rey en Cataluña, a los oficiales reales: dispone que se cumpla la sentencia pronunciada en el litigio entre Pau Hortolà, de Barcelona, y sus acreedores.

Escritura cursiva gótica; intitulación con caracteres humanísticos.

ACA. C. Cr. A. IV, 2041.

1454, enero 5, Barcelona

El rey Fernando el Católico al archivero real Pere Miquel Carbonell: le ordena que extienda un traslado de los privilegios concedidos a la ciudad de Sàsser.

Escritura humanística de cancillería.

ACA. Col. H. doc. 614.

1458, noviembre 22, Barcelona

El rey Juan II confirma los privilegios de la ciudad de Barcelona, dados por Alfonso el Magnánimo.

Escritura humanística.

ACA. C. CB. perg. 446.

1459, enero 8, Barcelona

Pragmática sanción sobre la forma en que debe librarse el salario del abogado fiscal de la «cort del veguer e del batlle» de Barcelona.

Minúscula humanística.

ACA. C. perg. Jn. II, 60.

1459, septiembre 1, Palma de Mallorca

El príncipe Carlos de Viana nombra ujier de armas a Francesc Granulles, ciudadano de Valencia.

Escritura humanística.

ACA. C. perg. Jn. II, 78.

1461, octubre 9, Calatayud

Salvoconducto otorgado por Juan II a una nave de Bernat de Vilamarí, gobernador de los condados del Rosellón y Cerdaña.

Escritura humanística, muy elegante, con rasgos cursivos.

ACA. C. perg. Jn. II, 93.

1472, noviembre 30, Barcelona

Juan II dispone que se conserven en el Archivo real los registros de las cancellerías de los pretendientes al trono, en la pasada contienda.

Notable ejemplar de escritura humanística, denominada «romana antigua», probablemente de mano de Pere Miquel Carbonell.

ACA. C. perg. Jn. II, 201.

1480, enero 3, Barcelona

Bernat Jover, canónigo de Càller, como procurador de Brianda Carroç, presta homenaje ante Gaspar de Ariño, secretario del rey, por los feudos en la isla de Cerdeña.

Minúscula humanística, inclinada.

ACA. C. perg. F. II, 4.

1480, febrero 21, Toledo

El rey Fernando el Católico al Archivero real Pere Miquel Carbonell: le ordena que busque los reglamentos existentes sobre el uso del sello secreto por los secretarios.

Escritura bastarda, denominada itálica.

ACA. Col. H., doc. 609.

1485, febrero 18, Barcelona

Antònia, viuda de Joan Pagès, vicecanciller, y Catalina, tütices

de Francesc Pagès, designan procuradores a los escribanos reales Francesc Carbonell, Bartomeu Ferrer y Francesc Castell.

Ejemplos de escritura humanística cursiva y redonda.

ACA. C. perg. F. II, 9.

40

1485, abril 14, Barcelona

El infante Enrique, lugarteniente real, a Gerònim Albanell, profesor de leyes de Barcelona: instrucciones sobre el pleito existente entre Pere Miquel Carbonell y el municipio de Terrassa.

Escritura humanística cursiva, de Carbonell.

ACA. Col. H., doc. 692.

41

1501, abril 8

Relación de los libros que el librero Riera debía comprar en la feria de Lyon, por encargo del archivero Pere Miquel Carbonell.

ACA. Col. Memorial 55, último folio.

MANUSCRITOS

42

Fragmento del *Forum Iudicum* en letra visigótica del siglo IX; Beda, *de arte metrica*; Usuardo, *Grammatica*; Donato, *Ars grammaticae*.

Escritura carolina, con glosas marginales e interlineales.

Comienzo del siglo XI.

Escrito en Ripoll.

ACA. B. ms. Ripoll, 46. Se exponen los folios 59 v.-60.

43

Liber sancti Iacobi o *Codex Calixtinus*.

Escritura carolina; neumas musicales aquitanos.

Escrito en 1173, en Ripoll, por Arnaldus de Monte.

ACA. B. ms. Ripoll, 99. Se exponen los folios 31 v.-32.

44

Dionysii Exigui *Collectio Canonum*.

Escritura de transición carolino-gótica; iniciales decoradas.

Siglos XII-XIII.

Escrito en Francia.

ACA. B. ms. Ripoll, 105. Se exponen los folios 147 v.-148.

Eberardo de Béthune, *Graecismus* o vocabulario en verso con comentarios.

Escritura gótica redonda; iniciales con filigrana.
Siglos XIII-XIV.
Origen catalán.

ACA. B. ms. Ripoll, 127. Se expone el folio 29.

Misal Benedictino.

Escritura gótica redonda; miniaturas de escuela catalana.
Siglo XIV.
Escrito en Ripoll.

ACA. B. ms. Ripoll, 112. Se exponen los folios 174 v.-175.

Francesc Eiximenis, *Regiment de Prínceps*, parte I-IV (corresponde al libro XII de *El Crestià*).

Escritura gótica redonda, a dos columnas. Pergamino y papel,
Siglo XV.
Procede de Sant Cugat del Vallès.

ACA. B. ms. San Cugat, 10. Se exponen los folios 198 v.-199.

San Jerónimo, *Epistolae*, y homilías de Orígenes *in Cantica Cantorum* traducidas por san Jerónimo.

Escritura gótica-humanística catalana y glosas marginales en humanística cursiva.

Siglo XV.
Procede de Sant Cugat del Vallès.

ACA. B. ms. San Cugat, 19. Se exponen los folios 77 v.-78.

Firmiano Lactancio, *Divinarum institutionum libri VII.*

Escritura humanística; iniciales en oro y colores.

Siglo xv, segunda mitad.

Escrito probablemente en Cataluña.

Procede de Sant Cugat del Vallès.

ACA. B. ms. San Cugat, 50. Se exponen los folios 61 v.-62.

Pseudo-Eusebio, *epistola de morte beati Hieronymi.*

Escritura humanística. Pergamino y papel.

Siglo xv, segunda mitad.

Escrito en Cataluña.

Procede de Sant Cugat del Vallès.

ACA. B. ms. San Cugat, 80. Se exponen los folios 25 v.-26.

M. T. Ciceronis, *de Officiis*; A. L. Senecae, *de Virtutibus.*

Escritura humanística.

Siglo xv, segunda mitad.

Escrito en Cataluña por el escribano Falcó.

Procede de la Casa Real.

ACA, ms. Casa real, 4. Se exponen los folios 73 v.-74.

INCUNABLES

52

C. Crispi Salustii Opera; M. T. Ciceronis Orationes; L. Annei Flori Epitomata in Titum Livium.

[Barcelona, Johannes de Salzburg y Paulus Hurus], 1475.

Primer libro impreso en Barcelona, fechado.

Procede de Sant Cugat del Vallès.

ACA. B. inc. 25. Se exponen los folios 55 v.-56.

53

Capítols e privilegis atorgats per lo Rey don Ferrando [el Católico] en la cort primera de Barcelona.

[Barcelona, Pere Posa, 1481.]

Procede de Sant Cugat del Vallès.

ACA. B. inc. 39. Se exponen los folios 13 v.-14.

54

Raymundi Lulli Arbor Scientiae.

Barcelona, Pere Posa, 22 de agosto de 1482.

Procede de Sant Cugat del Vallès.

ACA. B. inc. 36. Se exponen los folios 160 v.-161.

Alfonso de la Torre, *Visió delectable* (versión catalana).

Barcelona, a expensas de Mateu Vendrell, 17 de abril de 1484
Procede de Sant Cugat del Vallès.

ACA. B. inc. 22. Se exponen las hojas gV v.-gVI.

Translat de sentència donada per los Reverents pares inquisidors de la herètica pravedat de la ciutat de Avila del Regne de Castella contra Benet Garcia... del loch de la Guàrdia en l'any Mil CCCC LXXXXI. Tramès per lo Reverent pare lo senyor prior de Santa Creu inquisidor general de la herètica pravitat als reverents pares inquisidors de la ciutat de Barcelona.

[Barcelona, Pere Miquel, 16 de noviembre de 1491.]

Ejemplar único conocido.

Procede de la Cancillería Real.

ACA. Canc. Reg. 3684, fols. CXXX-CXXXIII = inc. 51. Se expone la primera página, con notas autógrafas de Pere Miquel Carbonell.

Francesc Eiximenis, *Llibre dels àngels*.

Barcelona, Pere Miquel, 4 de septiembre de 1494.
Procede de Sant Cugat del Vallès.

ACA. B. inc. 12. Se expone la hoja tij v. final.

Francesco Nero Fosco, *Ars epistolandi*.

Barcelona, [Pere Posa, 1494].

Unico ejemplar existente en España.

Procede de Sant Cugat del Vallès.

ACA. B. inc. 8. Se exponen las hojas ai v.-aij.

59

Landulfus de Saxonia, *Lo quart del cartoixà*. Traducción catalana de Joan Roiç de Corella; con una *Oració a la Senyora nostra tenint son fill Déu Jesús en la falda devallat de la creu*.

Valencia, [Hagenbach y Hurus], 16 de febrero de 1495.

Unico ejemplar conocido en España.

Procede de Sant Cugat del Vallès.

ACA. B. inc. 26. Se exponen los folios 175 v.-176.

60

Usatges de Barcelona, Constitucions e Capitols de Cort e Consuetuts escrites de Cathalunya, e commemoracions de Pere Albert.

Barcelona, Pere Miquel y Diego de Gumiel, 20 de febrero de 1495.

Ejemplar en pergamino bellamente miniaturado.

Procede de Sant Cugat del Vallès.

ACA. B. inc. 49. Se exponen los folios [Cj v.] y 1.

61

Francesc Eiximenis, *Llibre de les dones*.

Barcelona, Johan Rosenbach, 8 de mayo de 1495.

Procede de Sant Cugat del Vallès.

ACA. B. inc. 32. Se expone el folio 267 v.

62

Alexander de Villadei, *Doctrinale*, con el comentario de Luigi de'Guaschis.

Barcelona, Gerald Preus y Johannes Luschner, alemanes, 9 de julio de 1495.

Existen otras ediciones; de la presente sólo se conoce en España el ejemplar expuesto.

Procede de Sant Cugat del Vallès.

ACA. B. inc. 5. Se exponen las hojas kii v.-kiii.

Francesc Eiximenis, *Pastorale*.

Barcelona, Pere Posa, 5 de diciembre de 1495.
Procede de Sant Cugat del Vallès.

ACA. B. inc. 21. Se exponen las hojas A1 v.-A2.

Fernando el Católico, *Interpretació feta per lo Senyor Rey en la sentència [de Guadalupe]*.

[Barcelona, J. Rosenbach, 1498.]

Ejemplar único conocido.

Procede de la Generalidad.

ACA. B. inc. 50. Se expone la portada.

BIBLIOGRAFIA

BIBLIOGRAFIA RELATIVA

A LA PRESENTACIÓN

- BOHIGAS BALAGUER, P., *La introducción de la tipografía en España. Estado actual de la cuestión*. «Biblioteconomía». Año XXIII. Nos. 63-64 (enero-diciembre 1966), p. 13-32.
- Documentos para la Historia de la imprenta y librería en Barcelona (1474-1553)*
Recogidos y transcritos por José M.ª MADURELL MARIMÓN. Anotados por Jorge RUBIÓ y BALAGUER. Barcelona. Gremio de Editores, Libreros y M. Imp. 1955.
120 + 1.013 págs.
- LAMBERT, A. O.S.B., *Jean Parix. Imprimeur en Espagne (1472?-1478). Puis a Toulouse*. Extrait des «Annales du Mide», t. XLIII (1931). 15 p. lám. int. Segovia. Caja de Ahorros y Monte de Piedad. [Reimpresion en offset], 1972.
- MATEU IBARS, J., *Contribución a la bibliografía de incunables*. «Biblioteconomía». Año XXVIII. Nos. 73-73 (enero-diciembre 1971), p. 142-194.
- MATEU y LLOPIS, F., *Disiecta membra. (Ciudades tipográficas. Imprenta: en torno de su invención. Imprenta: la de Valencia)*. «Biblioteconomía». Año XXVI. Nos. 69-70 (enero-diciembre 1969), p. 162, 177, 181.
- *Konrad Haebler*. Con una introducción sobre el hispanismo alemán. «Biblioteconomía». Año XXV. Nos. 67-68 (enero-diciembre 1968), p. 25-40.
- ROMERO DE LECEA, C., *Antecedentes de la imprenta y circunstancias que favorecieron su introducción en España. En el V Centenario de la introducción de la imprenta en España. Segovia, 1472*. Madrid. Joyas Bibliográficas. Estudios y Ensayos, 1972.

SANCHIS GUARNER, M., *Les trobes en labors de la Verge Maria* (València, 1474). Edició facsímil. València, 1974.

Les Trobes en labors de la Verge Maria. Impresas en facsímil del libro original Mil CCCLXXXIII. Madrid. Espasa Calpe, S. A.

— Edición facsímil del único ejemplar conocido. Prólogo y versiones de Luis Guarner. Valencia. I.N.L.E. Grafts. Soler, 1974.

ODRIOZOLA, A., *Nacimiento y ocaso del libro y la imprenta de Juan Parix Segovia (1472-1474?)*. Segovia. Publicaciones de la Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Segovia, 1974.

VINDEL, F., *El arte tipográfico en España durante el siglo XV*. Prolog. de D. A. G. de Amezúa. Madrid. [Tall. tip. de Góngora], 1945. XIX + 258 p. con 264 ilustr. Minist. de Asuntos Ext. Relac. Culturales.

BIBLIOGRAFIA RELATIVA

A LOS DOCUMENTOS

Liber Feudorum maior. Cartulario real que se conserva en el Archivo de la Corona de Aragón. Reconstitución y edición por F. Miquel Rossell. Barcelona, 1945.

UDINA MARTORELL, F., *El Archivo Condal de Barcelona en los siglos IX-X*. Estudio crítico de sus fondos. Barcelona, 1951.

Documentos para la historia de la imprenta y librería en Barcelona (1474-1553). Recogidos y transcritos por J. M. Madurell Marimón. Anotados por J. Rubió Balaguer. Barcelona, 1955.

Índice cronológico de la Colección de documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragón. Redactado por los Archiveros de dicho Centro bajo la dirección J. E. Martínez Ferrando. Primera parte. Barcelona, 1958.

UDINA MARTORELL, F., *Privilegios reales concedidos a la ciudad de Barcelona*. Edición preparada por Antonio M. Aragón y Mercedes Costa. Barcelona, 1971.

INVECTIVAE . M . T . C . QVATVOR IN CA
TILINAM . PRIMA INCIPIT LEGE FOELI
CITER .

VOVSQVE TANDEM ABVTERE

Catilina patientia nostra ? Quamdiu nos
etiam furor iste tuus elud&? que ad finem
sefe effrenata iactabit audacia ? Nihil ne te
nocturnum praesidiu Palatii : Nihil urbis
vigilia : nihil timores populi : Nihil concursus bonor
omniu : Nihil hic munitissimus habendi senatus locus :
Nihil ora horum uultusque mouent ? Patere tua consilia
non sentis ? Constrictam iam omniu horu scientia teneri
coniuratione tuam non uides ? Quid pxima : quid supe
riori nocte egeris : ubi fueris : quos conuocaueris : quid
consilii coeperis : que nostrum arbitraris ignorare ? O .
tempora , O mores : Senatus hanc intelligit : Consul uidet .
Hic tamen uiuit : Viuit . Immo & in senatu uenit : Fit
publici consilii particeps . notat & designat oculis ad cede
unumquemq nostrum . Nos autem uiri fortes satiffacere
rei . pu . uidemur : si istius furorem ac tela uitemus . Ad
mortem te Cathilina duci iussu consulis iampridem opor
tebat : in te conferrri pestem istam : quam tu in nos oes
iamdiu machinaris . An uero uir amplissimus . P . Scipio
pontifex maximus . T . Gracum mediocriter labefactante
statum rei . pu . priuatus interfecit ? Cathilina uero orbem
terre cede atque incendiis uastare cupiente nos consules
perferemus ? Nam illa nimis antiq pratero quod . Q .
Seruilius Athla Spurium Melium nouis rebus studetem
manu sua occidit . Fuit fuit ista quondam in hac re . pu .
uirtus : ut uiri fortes acrioribus suppliciis ciuem pernici
osum quam acerbissimum hostem coercerent . Habemus

MNIS HOMINES QVI SE SE

student præstare cæteris animantibus:
summa ope niti decet ne uitam silètio
trãsseat . ueluti pecora : quæ natura pro
na atq; uentri obediètia finxit. Sed no
stra ònis uis in animo & corpore sita
est . Animi iperio corporis seruitio ma
gis utimur . Alterum nobis cum diis :

alterũ cum beluis comune est . Quo mihi rectius esse uideur
igeniũ quã uirũ opibus gloria quærere . Et quoniã uita ipsa
qua fruimur breuis est . memoriã nostri quã maxime lógam
efficere . Nã diuiciarũ & formæ gloria fluxa atq; fragilis est .
Virtus clara æternaq; habetur . Sed diu magnũ iter mortales
certamẽ fuit . ui ne corporis an uirtute animi res militaris ma
gis procederet . Nam & priusquam incipias consulto : & ubi
consulueris mature factõ opus est . Ita uirũq; per se indigens
alterũ alterius auxilio eget . Igitur initio reges nam in terris
nomẽ imperiũ id fuit primũ : diuersi pars ingenũ alii corpus
exercebãt . Ecã tunc uita hominũ sine cupiditate agitabatur .
Sua cuiq; satis placebant . Postea uero quã in Asia Cyrus in
gratia lacedemõii & athenienses coepere urbis atq; nationes
subigere libidine dominãdi causam belli habere . Maximam
gloria i maximo imperio putare . Tum demum pericũlo atq;
negociũ cõpertum est i bello plurimũ ingenũ posse . Quod
si regum atq; iperatorum animi uirtus in pace ita ut in bello
ualeret æquabilis . atq; constãtus sese res humana haberet .
Neq; aliud alio ferri : neq; mutari : ac misceri omia certeres .
Nam iperium facile his artibus retinetur quibus initio partũ
est . Verũ ubi pro labore . desidia : pro cõtinentia & æquitate :
libido atq; superbia iuasere : fortuna simul imũtatur cũ mori
bus : Ita imperium semper ad optimũ quẽque aminis bono
transfertur . Quæ homines arant nauigant adificant : uirtuti

Promulgada Sentencia en Lay M. cccc. lxxxix per
los Inquidors en la Ciutat de Auila dt Regne de Castilla

Grasias de la sentencia donada per los Reuerents pares in
quidors de la heretica prauicada de la Ciutat de Auila del
Regne de Castilla contra vn noymenat Benet garcia ^{quies}
cardador heretic e ondepnat del loch de la guarda en lay
M. cccc. lxxxix. Grames per lo Reuerent pare lo senyor pri
or de santa creu inquisidor general de la heretica ciutat als
Reuerentos pares inquisidors de la Ciutat de Barcelona.

Iti e ab diligentia: examinat per nos lo doctor
Dera de villada abat de sant millan: e sant mar
cial en la sglesias de burgos e leó e fra ferrando
de sant domlgo profes de la horde de predicadors.

Juges inquisidors de la heretica prauicat e post
asta en la Ciutat de Auila e en tor son bisbat e ari mateix en la
present causa specialment diputats per la actoritat aplicanca
E nosaltres com iutges que som hordinaris en la dita causa p
lo reuerent senyor dõ pere goncales de mendoca cardenal del
panya archebisbe de toledo priuar de las spanyas. Vn proces
e causa que dauant nos apegue en tres parts Coes alsaber de
la vna demanant lo honrat bertomeu alonso de guenara p
curador fiscal daquesta sãta inquisicio. E de la otra rãdo dema
nant benet garcia alias gartia cardador o dellas mesuras ve
hi e habitador en la vila de la guarda del arquebisbat de toledo
de vna peticio que lo dit pcurador fiscal allega e posa dauãt
lo dit benet garcia alias gartia cardador e certia respõsio ala di
ta peticio per lo dit pcurador fiscal a fin mateix dada p la qual
digue quel dit benet garcia auie hereticat apostat: e iuday
cat: e guardat la ley de moyses sos fictes preceptes: e cerimonias
es stant com era xpia baretat tenint e stãt en tal nõ e possessio
E era stat e fone actualment ab altres chrestians e iubeus en
crucificar vn infãt cretia en remembranca de la passio de no
stre redẽptor ihesuchrist e traureli lo cos que ab el: e ab vna
hostia consagrada sessẽ se lillerics ab que moisen tabiant tof
chrestians legons mes longamẽt en la dita sa peticio e addicio
secõte per lo qual nos demane per nos esser declarat lo dit be
net garcia per herege e apostata. E auer incurrit en las penas

CXXX

heretic redem
nat p v n ome
les altes heret
as es sãt ab al
tes/ en reuon
cãd vñ inquis
chrestia se fou
promulgada la
dita Sentencia
en lay rãta nãq
de nãc de nãc

ORAZ
del D. e. R. F. Pere Pasc.
.bisbe de Zaben.

Portada de la primera obra conocida impresa
por Juan Rosenbach en España, en 1492

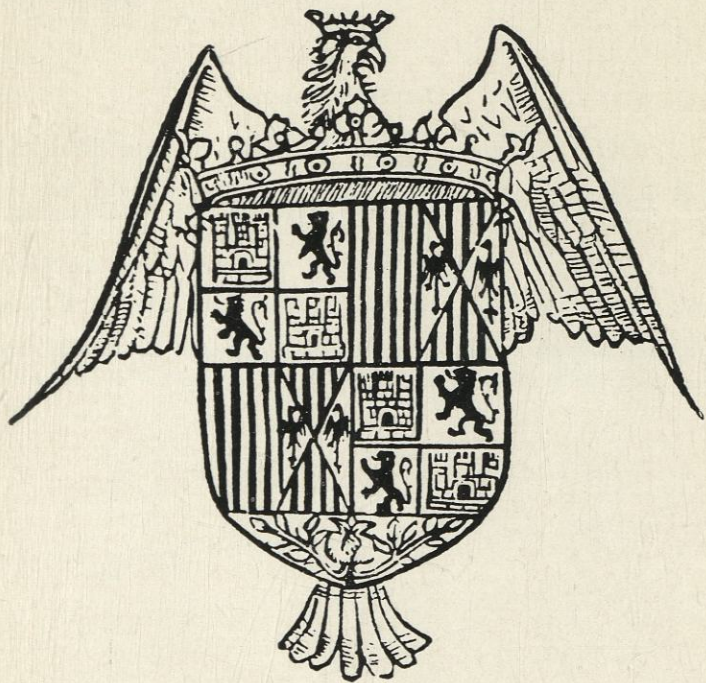
Portada de la primera obra coneguda impresa
per Joan Rosenbach a Espanya, el 1492

Diuina fauente clementia finitum &
 terminatum est hoc opusculum Con-
 stitutionū In Principālissima & Excel-
 lētissima ciuitate Barchinone Prin-
 cipatus Cathalonie. per Reuerēdū
 magistrū Johannē Rosenbach ale-
 manum de haydelberch. Sub anno
 dñi Millesimo quadringētesimo no-
 nagesimoquarto. Die vero. xiiij. Fe-
 bruarij.

Anagrama de Juan Rosenbach en el colofón de las «Constitucions de Catalunya»
 Barcelona, 1494

Anagrama de Joan Rosenbach al colofó de les «Constitucions de Catalunya»
 Barcelona, 1494

Portada de las «Constitucions de Catalunya», impresas por J. Rosenbach. Barcelona, 1494

Portada de les «Constitucions de Catalunya», impreses per J. Rosenbach. Barcelona, 1494

A LOS MANUSCRITOS

- R. BEER i Z. GARCÍA VILLADA, *Bibliotheca Patrum Latinorum Hispaniensis*, II. Viena, 1915.
- F. X. MIQUEL ROSELL, *Catàleg dels llibres manuscrits de la Biblioteca del monestir de Sant Cugat del Vallès existents a l'Arxiu de la Corona d'Aragó*. Barcelona, 1937.

A LOS INCUNABLES

- K. HAEBLER, *Bibliographia Iberica del siglo XV*. La Haia, 1903-1917.
- E. GONZÁLEZ HURTEBISE, *Guía histórico-descriptiva del Archivo de la Corona de Aragón*. Madrid, 1920, pp. 194-198.
- Gesamtkatalog der Wiegendrucke*. Leipzig, 1925-1940.
- F. VINDEL, *El arte tipográfico en España durante el siglo XV*. Madrid, 1945-1954.
- Dirección General de Archivos y Bibliotecas, *Catálogo colectivo provisional de Incunables existentes en las Bibliotecas de España*. Madrid [s. a.], tres vols.

1870

1. The first of these is the fact that the number of persons who have been admitted to the office of Justice of the Peace in the year 1870 is 1,200, which is a decrease of 100 from the number in the year 1869.

1871

2. The second of these is the fact that the number of persons who have been admitted to the office of Justice of the Peace in the year 1871 is 1,100, which is a decrease of 100 from the number in the year 1870.

DIRECCIÓ GENERAL DEL PATRIMONI
ARTÍSTIC I CULTURAL

ARXIU DE LA CORONA D'ARAGÓ

V.è CENTENARI DE LA IMPREMTA A BARCELONA

EXPOSICIÓ DOCUMENTAL
I BIBLIOGRÀFICA

CATÀLEG

BARCELONA

1975

DIRECCIÓ GENERAL DEL PATRIMONI
ARTÍSTIC I CULTURAL

ARXIU DE LA CORONA D'ARAGÓ

V CENTENARI DE LA IMPRENTA A BARCELONA

EXPOSICIÓ DOCUMENTAL
I BIBLIOGRÀFICA

CATÀLEG

Tenint en compte que la sèrie paleogràfica dels documents que figuren en el present Catàleg implica uns drets d'autor, resta reservada la reproducció total o parcial de la mateixa.

BARCELONA

1971

PRESENTACIÓ

Tres fets han induït aquest Arxiu de la Corona d'Aragó a organitzar aquesta Exposició documental i bibliogràfica: la celebració del V.è Centenari de la impremta a Espanya, fonamentat en la mostra tipogràfica de la Sinodal de Segòvia, indubtablement realitzada el 1472; la commemoració del V.è Centenari del llibre català imprès, prenent per base l'edició valenciana de les *Obres e trobes en labors de la Verge Maria*, datable vers el 1474; i la circumstància d'haver estat publicada el 1475 la primera obra impresa, probablement a Barcelona, amb data segura. Aquest motiu, pel qual caldria celebrar en aquest any mil nou-cents setanta-cinc el V.è Centenari de la Impremta a Barcelona, és en realitat el que ha donat lloc a l'Exposició, justificada encara més en un altre aspecte: l'Arxiu posseeix més de cinquanta incunables i nombrosa documentació que paleogràficament ve a representar els precedents dels tipus d'impremta. I entre els incunables hi ha precisament l'exemplar amb el colofó de 1475 i que conté les obres de Sallusti i de Florus.

Fins al dia d'avui, hom no pot encara determinar, malgrat els estudis publicats els darrers anys,¹ quin ha estat el primer llibre imprès a Espanya i quin el seu bressol. Per molt de temps ha estat en discussió el lloc d'origen de la impremta espanyola entre les ciutats de Barcelona, València i Saragossa. Per bé que, darrerament, Segòvia

1. Vegi's la bibliografia consultada sobre aquestes qüestions als fulls al darrera de l'edició castellana d'aquest catàleg.

s'ha adjudicat la glòria d'ésser la primera ciutat d'Espanya on apareix la mostra tipogràfica més antiga del país.

Rebutjada la data de la Gramàtica de Bartomeu Mates, del 7 d'octubre de 1468, massa prematura segons Rubió i Balaguer i atribuïble a una errada en el colofó, l'imprès més antic d'Espanya vindria, doncs, de la diòcesi de Segòvia. Concretament, del Sínode d'Aguilafuente, que tingué lloc el 1472.

Segons estudis molt recents,² fou publicada a la ciutat de Segòvia, del 1472 al 1474, una sèrie d'impresos que la farien capdavantera en el nou art d'imprimir. En aquest sentit, la Sinodal d'Aguilafuente (que comprèn cinquanta fulles de text i dues en blanc) seria efectivament l'edició impresa més antiga coneguda fins avui a Espanya. Però no podem dir que es tracti d'un llibre, perquè, de fet, no arriba a les cent planes.

Al marge d'altres edicions segovianes, la documentació darrerament recollida, en especial pels erudits catalans Madurell i Rubió, dóna a conèixer una sèrie de dades en favor de l'existència de primitius establiments tipogràfics a Barcelona. Però també Saragossa reivindica alguns documents impresos, els quals, no obstant, en més d'una ocasió li han estat recusats.

D'altra banda, hom ha suposat que el volum de les *Obres e trobes en labors de la Verge Maria*, que conté les poesies d'un certamen celebrat a València l'onze de febrer de 1474, constitueix el llibre imprès més antic d'Espanya. Amb tot, no existeix cap prova irrefutable que demostrï que els originals de l'esmentat certamen fossin editats aquell mateix any. D'acord amb els estudis de Witten, resumits i acceptats per Bohigas, hom no pot afirmar que la impremta de València hagi estat la més antiga del país,³ bé que, sense cap mena de dubte, aquesta és la més antiga obra impresa a Espanya en llengua catalana.

2. Vegi's a la bibliografia al·ludida les obres d'Odriozola i de Romero de Lecea.
3. Ídem, la magnífica síntesi de Bohigas.

Entre les dades documentals apareixen dues notícies del 1475: l'una, referent a la impremta de Saragossa amb l'edició del *Manipulus curatorum* de Guido de Monte Rotherio; l'altra, els *Rudimenta Grammaticae* de Perottus, editats i acabats a les darrereries de desembre del dit any, probablement a Barcelona.

Recollint l'afirmació de Rubió i Balaguer, hom pot arribar, com ha fet Bohigas, a la següent conclusió: l'impressor Enric Botel, per diversos anys, «anduvo de Barcelona a Zaragoza y fue tal vez quien personalmente animó la imprenta en ambas ciudades, sirviéndose de alemanes disponibles». Donant com a ben cert que les fulles impreses més antigues d'Espanya són sens dubte, fins ara, les de la Sinodal d'Aguilafuente, a Segòvia, pel que fa als primers llibres impresos ens cal fixar l'atenció, doncs, en els procedents de les ciutats de Saragossa i Barcelona: els dos exemplars esmentats, ambdós segurament del 1475.

No obstant, després dels estudis realitzats, d'una part, per Witten, i, de l'altra, pel tantes vegades alludit savi català Rubió i Balaguer, ens és precís d'indicar l'edició de la *Política* d'Aristòtil, atribuïda fins ara a la impremta saragossana, però recentment mostrada al públic al Museu Britànic amb motiu de l'«Exposició de la Impremta i el Pensament humà», amb una fitxa que deia: «Barcelona... vers el 1473».

I com a terme d'aquest complicat camí, vorejat de notícies documentals i de referències bibliogràfiques, allegarem tres impresos sense indicació de lloc ni de tipògraf, els quals formen un sol cos datat el 1475: es tracta de les *Obres* de Sallusti, les *Catilinàries* de Ciceró i el *Compendi* de Florus.

Fins ara, per tant, i com a conclusió, podem afirmar: que, amb posterioritat a la Sinodal d'Aguilafuente del 1472, hom pot tal vegada adjudicar a Barcelona, vers el 1473, l'edició d'un Aristòtil, seguida d'una altra del mateix autor, a València, dels anys 73-74; després vindrien les *Obres e trobes en labors de la Verge Maria*, vers el 1474; i finalment, el 1475, apareixen datats els impresos que, per la sem-

blanca que tenen amb el Perottus de Barcelona, podrien molt bé haver estat editats a la Ciutat Comtal.

En acabar aquesta llarga exploració, breument desenrotllada, que ens ha portat a considerar els orígens de la impremta a Espanya, si-guim permès de manifestar la meua opinió, molt personal i, per tant, no de cap especialista, que és la de tornar a la idea d'una Barcelona com a possible bressol de la impremta a Espanya. Malgrat que, indubtablement, les raons adduïdes en favor d'una probable impressió de llibres a Segòvia, a les mateixes dates, tenen molt de pes, sobretot després dels ja referits estudis de Witten.

Després d'aquest preàmbul, podem ja començar a fixar-nos en el contingut de la present Exposició, recollit en aquest Catàleg.

La idea d'organitzar-la aparegué realment en connexió amb la Comissió Local del V.è Centenari del llibre català, en pensar que l'Arxiu podria preparar uns materials que expliquessin, des del punt de vista paleogràfic, els antecedents de la lletra d'impremta dels incunables. Efectivament, el treball realitzat pels meus col·legues amb referències a aquests precedents paleogràfics ha permès a l'Arxiu d'aportar a aquesta Exposició, que ell mateix ha organitzat, una sèrie de documents molt expressius, exponents, al mateix temps, de l'evolució de l'escriptura des de l'època comtal fins a les darreries del segle xv.

L'Exposició es divideix en quatre parts: la primera conté una sèrie de documents que permeten d'apreciar l'evolució de l'escriptura des de la mixta visigòtico-carolina fins a la humanística; segueix una altra part dedicada als manuscrits, on es manifesta així mateix l'evolució de l'escriptura librària, des de la carolina fins a la humanística; la tercera part comprèn una selecció d'incunables, des del de 1475 amb les obres de Sallusti, Ciceró i Florus, passant per les edicions dels anys següents fins al 1500. En fi, a la quarta part hi ha diversos gràfics: dos mapes on queda expressada l'expansió de la impremta a Espanya i a Europa; un quadre de l'organització de la Biblioteca d'aquest Arxiu i diversos plafons amb fotografies d'incunables. En darrer terme s'exhibeixen dues grans fotografies, una de l'imprès de la

Sinodal d'Aguilafuente, de Segòvia, i l'altra amb les *Obres e trobes en labors de la Verge Maria*, de València.

A continuació examinarem breument cadascuna de les parts que integren l'Exposició:

Cronològicament, els documents exposats comencen amb un pergamí de l'any 889, de l'època de Guifré I, que mostra una singular escriptura de caràcters visigòtics influïts per l'escriptura carolina, fins al punt que ha pogut ésser després anomenada *lletra mixta visigòtico-carolina*. D'aquest mateix segle IX oferim els esponsalícis atorgats per Sunyer I en favor de la seva muller Eimildes, en una perfecta escriptura carolina, exceptuada la primera línia en capital romana.

Dels segles X i XI mostrem diversos exemplars corresponents a la Secció de Cancelleria d'aquest Arxiu, des del document de l'any 989 atorgat per Borrell II fins al del 1086, el qual conté un conveni signat entre Arnau Mir i Guillem Ramon sobre el castell d'Eramprunyà, tots ells en clara escriptura carolina.

Sigueixen aquesta mateixa tònica, des del punt de vista paleogràfic, els documents del segle XII: el del 1112, amb singulars particularitats paleogràfiques, i també els de 1139, 1148 i 1153, en els quals s'acusa, sobre l'escriptura carolina, una molt accentuada influència librària. Entre aquests documents de la dotzena centúria cal assenyalar la presència del de 1151, on coincideixen tres diversos tipus d'escriptura: la carolina pura, la carolina allargada i la semi-cursiva de Cancelleria.

En començar la segona meitat del segle XII, ja comença a aparèixer una escriptura de transició, apuntant els caràcters gòtics propis d'aquest període, clarament acusats en la centúria següent. No obstant, encara existeixen documents d'aquesta segona meitat del segle XII amb escriptura carolina.

La lletra gòtica té una representació molt característica amb influència de l'escriptura cancelleresca en el document de l'any 1344.

És un fet històricament inevitable el de la influència italiana en la paleografia dels nostres documents des del començament del segle xv i per tota la centúria. Precisament el primer document que oferim (del 1408) és procedent de Venècia i hom hi pot estudiar l'escriptura pre-humanística, típica d'aquesta època i dels estats italians; mentre que la carta del Comú de Florència a Alfons el Magnànim (del 1410) conserva encara molts aspectes de tipus gòtic: amb això podem dir que aquest document dóna testimoni de la transició i de l'ús de les dues lletres (la gòtica i la humanística). Aquest mateix caràcter mostra el document procedent de la Secció de la Generalitat d'aquest Arxiu, del 1452, en el qual una lletra clarament humanística va, no obstant, acompanyada d'algunes reminiscències gòtiques. Durant la segona meitat del segle xv i fins als decennis de l'aparició de la impremta, és a dir, fins al 1472, és fàcil de seguir l'evolució de l'escriptura humanística juntament amb la variant de tipus bastard o itàlic.

Una felïç coincidència ofereix el document del 30 de novembre de 1472, en el qual Joan II disposa que siguin conservats a l'Arxiu Reial els Registres de la Cancelleria dels pretendents al tron durant la passada guerra; ja que el document és del mateix any d'aparició de la primera mostra tipogràfica espanyola (Segòvia) i el seu text apareix amb l'escriptura humanística anomenada romana antiga.

Amb aquests darrers documents arribem, com ja hem dit, als darrers vint-i-cinc anys del segle, en els quals ja apareixen les mostres tipogràfiques editades, tant a Barcelona com a d'altres ciutats espanyoles.

Pel que fa als manuscrits que integren la segona part de l'Exposició, pot el visitant fer el recorregut i constatar fàcilment una anàloga evolució de l'escriptura, des del segle xi fins a la primera època de la impremta.

En primer lloc, oferim diversos exemplars d'escriptura carolina, dos dels quals, especialment, d'una gran bellesa paleogràfica: el frag-

ment del *Forum Iudicum* i el *Codex Calixtinus*, ambdós procedents del Monestir de Ripoll.

Tot seguit hi ha uns còdexs dels segles XII al XIV amb belles mostres de lletra gòtica; s'exhibeix, entre d'altres, el *Regiment de Prínceps* de Francesc Eiximenis, escrit, com lògicament es pot comprendre, en català.

Del darrer dels segles representats a l'Exposició, és a dir, del segle XV, mostrem diversos manuscrits en escriptura humanística, exceptuat el primer, en el qual encara apareixen reminiscències de la gòtica.

La sèrie d'incunables comença amb les obres de Sallusti, Ciceró i Florus; dues de les tres obres, les de Sallusti i Florus, contenen el colofó amb la data del 1475. D'acord amb el que hem exposat a les primeres planes d'aquest Pròleg, hom pot afirmar que foren editades a Barcelona. Cal notar que la lletra d'aquest incunable té una relació molt íntima, des del punt de vista paleogràfic, amb el document de Joan II esmentat anteriorment i corresponent a l'any 1472.

Finalment, s'exposen, com ja hem indicat, dos mapes il·lustratius de l'expansió de la impremta a la nostra Pàtria, així com de les ciutats que tingueren impremta a la resta dels països d'Europa ja des d'abans de l'any 1500. Aquests gràfics pretenen donar una idea de la ràpida expansió que el nou art tingué a l'Europa d'aquell temps, tenint en compte que aquesta expansió es realitzà des del 1455, any suposat de l'aparició de la famosa Bíblia de 42 línies de Gutenberg. És a dir, es tracta de constatar la gran difusió del nou procediment descobert per Gutenberg, a la segona meitat del segle XV, i tant a Espanya com a la resta d'Europa.

Així mateix s'exhibeixen algunes fotografies amb reproduccions dels incunables més dignes d'esment. I també un gràfic de l'organització de la Biblioteca d'aquest Arxiu, el qual guarda amb zel més de cinquanta incunables. Entre ells ha conservat aquests exemplars del 1475 que motiven la celebració del V.è Centenari de la Impremta a Barcelona.

La Biblioteca fou iniciada el segle darrer pel Sr. Pròsper de Bofarull, l'illustre Director de l'Arxiu que installà les nostres sèries documentals en aquest Palau dels Virreis el 1853. Després, un altre destacat dirigent del nostre Arxiu, el Sr. Ferran Valls i Taberner, augmentà els fons de la Biblioteca. I finalment, des del 1941, quan començà a governar l'Arxiu el Sr. Jesús Ernest Martínez Ferrando, el nostre illustre predecessor, s'ha vist enriquida de tal manera que avui compta ja amb deu mil volums.

Juntament amb tots aquests gràfics, exposem, com en homenatge a les dues mostres que fins ara han estat considerades com els primers exemplars tipogràfics espanyols: una reproducció de la Sinodal d'Aguilafuente (Segòvia), escrita en castellà, i la de les *Trobes*, escrita en català i editada a València. També la de la Bíblia de 42 línies.

Abans de posar punt final a aquest Pròleg, hem d'agrair sentidament l'ajuda prestada pel darrer Director General d'Arxius i Biblioteques, Sr. Luis Sánchez Belda, el qual, el passat mes de novembre, acollí amb una gran simpatia la idea d'aquesta Exposició; així com agraïm l'ajuda de l'actual Director General del Patrimoni Artístic i Cultural, Sr. Miguel Alonso Baquer, i també la del Sr. Ramón Falcón, Comissari Nacional del Patrimoni Artístic i Documental, el qual ens ha donat tota mena de facilitats per tal que l'Exposició fos una realitat.

Finalment, ens plau d'agrair la col·laboració de la Directora de la Biblioteca Universitària de València, la qual ens ha facilitat unes reproduccions fotogràfiques que figuraren a l'Exposició celebrada l'any darrer a la ciutat del Túria; i també, d'una manera molt especial i afectuosa, les orientacions que tan gentilment ens ha donat el nostre benvolgut Mestre —de quaranta anys enrera—, el Dr. Pere Bohigas i Balaguer.

I com a cloenda d'aquestes línies, donem les gràcies a tots els companys de l'Arxiu per la col·laboració prestada, sense estalviar esforços, per tal que l'Exposició arribés a terme. D'una manera particular, als que més han treballat en la preparació dels materials i han seleccionat documents, manuscrits i incunables, i concretament

al Vice-director de l'Arxiu, Sr. Antoni M.ª Aragó, i als Drs. Manuel Mundó i Marcet i M.ª Dolors Mateu i Ibars. A tots els altres, en fi, que han ajudat a l'empresa, juntament amb la Srta. Mercè Costa, Secretària del Centre, i el Sr. Rafel Conde, Cap del Servei de Reprografia.

Barcelona, gener de 1975.

FREDERIC UDINA MARTORELL

FONTS

ACA. = Arxiu de la Corona d'Aragó

B. = Biblioteca

ms. Manuscrits

- » Casa reial
- » Sant Cugat
- » Ripoll

inc. Incunables

C. = Cancelleria

perg.

Pergamins

» V I.	»	de Guifré I
» Su I.	»	de Sunyer I
» Bo II.	»	de Borrell II
» RB I.	»	de Ramon Berenguer I
» RB II.	»	de Ramon Berenguer II
» RB III.	»	de Ramon Berenguer III
» RB IV.	»	de Ramon Berenguer IV
» A I.	»	d'Alfons I, el Trobador
» M I.	»	de Martí l'Humà
» A IV.	»	d'Alfons el Magnànim
» Jn II.	»	de Joan II
» F II.	»	de Ferran el Catòlic
» CB.	»	del Consell de Cent

cr.

Lletres reials

» A IV.	»	d'Alfons el Magnànim

COL. H. doc. = Col·leccions. Història de l'Arxiu. Documents en paper

DOCUMENTS

1

889, abril 24

Sicomares, la seva esposa Oreta i altres persones venen al comte Guifré I un vilatge a la vall de Brocà, junt al Llobregat.

Lletra visigoda amb influència carolina.

ACA. C. perg. V. I, 6.

2

898-917

Esponsalícis atorgats per Sunyer I a favor de la seva esposa Aimildes, a la qual dóna diverses propietats en els comtats catalans.

Lletra minúscula carolínia; la primera línia en lletra capital romana.

ACA. C. perg. Su. I, ex-in., 1.

3

989, març 29

El comte Borrell II concedeix a Vives unes terres en el terme de Provençals.

Minúscula carolina de mà de l'«scriptor» Elias.

ACA. C. perg. Bo. II, 47.

1056, novembre 5

El bisbe de Barcelona, Guislabert, ven al vescomte Udalard una part del castell de Cabrera, al Penedès.

Minúscula carolina, amb algunes lletres uncials.

ACA. C. perg. RB. I, 177.

1057, agost 29

Bonfill Sunyer i Rodlendis empenyoren a la comtesa Ermessenda un alou a la parròquia de Sant Julià de «Malved».

Lletra carolina.

ACA. perg. RB. I, 188.

1086, juny 28

Conveni firmat entre Arnau Mir i Guillem Ramon, sobre el castell d'Eramprunyà.

Lletra carolina.

ACA. C. perg. BR. II, 37.

1112, juny 8

Conveni firmat entre els comtes de Barcelona i de Besiers, sobre els feudes de Carcassona i Rodes.

Minúscula carolina del Llenguadoc.

ACA. C. perg. RB. III, 151.

8

1115, novembre 7

Testament de Ricard Guillem.

Minúscula carolina, de tipus allargat.

ACA. C. perg. RB. III, 187.

9

1139, setembre 14

Arnau, bisbe de Barcelona, concedeix l'església de Sant Esteve de la Garriga al monestir de Santa Maria de l'Estany.

Lletra carolina d'influència librària.

ACA. C. perg. RB. II, 102.

10

1143, gener 21

Donació de dos-cents morabatins sobre unes cases intramurs de Barcelona feta per Dolça a Gandulf.

Lletra carolina, de reforços oblics.

ACA. C. perg. RB. IV, 148.

11

1148, maig 25

Conveni firmat entre els comtes de Barcelona i d'Urgell pel qual es distribueixen la ciutat de Lleida.

Lletra carolina de transició.

ACA. C. perg. RB. IV, 202, 5.è

12

1148, setembre 4

L'abat Ponç, de Sant Joan de les Abadesses, convé amb els pobladors de la vall la renda en espècie que hauran de pagar per les noves terres.

Lletra carolina d'influència librària.

ACA. C. perg. RB. IV, 205.

13

1151, octubre 30

Ramon Berenguer IV confirma a l'església d'Ullà els honors que posseïx als comtats de Girona, Besalú i Barcelona.

En aquest document coincideixen tres tipus diversos d'escriptura: carolina pura, carolina allargada i semi-cursiva de cancelleria.

ACA. C. perg. RB. IV, 245.

14

1153, març 5

Testament sacramental de Guillem Berenguer, d'Oristà.

Minúscula carolina librària.

ACA. perg. RB. IV, 265.

15

1155, maig 29

Conveni entre el senescal Guillem Ramon de Montcada i Pere Bertran de Bell-lloc.

Lletra carolina, amb lleugeres anticipacions cursives.

ACA. C. perg. RB. IV, 289.

16

1156, març 13

Berenguer de Ça-Guàrdia, fill de Reverter, ven el castell de La Guàrdia al comte de Barcelona.

Lletra de transició gòtica.

ACA. C. perg. RB. IV, 301.

17

1157, abril

El comte de Barcelona dóna a García Moravid la vila de Roncesvalles (sic).

Minúscula carolina de Ponç, escrivà comtal.

ACA. C. perg. RB. IV, 302.

18

1157, maig 24

El bisbe Pere de Vic confirma l'església de Sant Martí d'Ogassa a l'abat de Sant Joan.

Minúscula librària de «Raimundus sacerdos».

ACA. C. perg. RB. IV, 307.

19

1160, maig 21

Homenatge feudal de Bertran de Canals.

Lletra carolina.

ACA. C. perg. RB. IV, 375.

1174, novembre 25
Testament de Carbó.

Lletra de transició gòtica.

ACA. C. perg. A. I, 158.

1180, desembre 18
Sentència arbitral pronunciada pel rei Alfons II en el litigi entre Bernat i Guillem d'Anglesola.

Lletra de cartulari.

ACA. C. perg. A. I, 277.

1189, febrer, Lleida
Conveni firmat entre el rei Alfons el Trobador i Ermengol d'Urgell.

Lletra cursiva administrativa de Guillem de Bassa.

ACA. C. perg. A. I, 501.

1189, febrer, Cervera
Roderic d'Estada promet al rei d'ésser-li fidel pel castell de Segur.

Lletra cursiva de transició.

ACA. C. perg. A. I, 506.

1344, abril 12, Barcelona

El rei Pere el Cerimoniós promet d'abolir els impostos excessius que el rei de Mallorca ha establert al port de Cotlliure.

Lletra gòtica cancelleresca, molt estilitzada.

ACA. C. perg. CB., 373.

1408, abril, Venècia

El dux de Venècia al rei d'Aragó, Martí l'Humà: li recomana el seu enviat Tomàs de «Placentinis», eximí orador i doctor en cànons.

Lletra pre-humanística.

ACA. C. perg. M. I, 404.

1410, març 29, Florència

El comú de Florència al rei Alfons el Magnànim: reclamació sobre els impostos indeguts que hom exigeix als florentins residents a Barcelona.

Lletra gòtico-humanística.

ACA. C. Cr. A. IV, 1277.

1450, setembre 3, Torre del Greco

Privilegi de fundació d'un Estudi General a la ciutat de Barcelona.

Lletra humanística, denominada bastarda.

ACA. C. CB., 386.

1452, octubre 12, Barcelona

Els consellers de Barcelona escriuen als diputats del General de Catalunya a propòsit d'un conflicte de jurisdicció.

Lletra humanística, amb reminiscències gòtiques.

ACA. G., doc. 284.

1453, novembre 12, Fontana

Alfons el Magnànim encomana a Jaume Barberà, de Castelló de Borriana, la persona de la seva neboda Gostança.

Lletra bastarda italiana.

ACA. C. Cr. A. IV, 2039.

1454, gener 5, Barcelona

Galceran de Requesens, lloctinent del rei a Catalunya, als oficials reials: disposa que es compleixi la sentència pronunciada en el litigi entre Pau Hortolà, de Barcelona, i els seus creditors.

Lletra cursiva gòtica; intitució amb caràcters humanístics.

ACA. C. Cr. A. IV, 2041.

1454, gener 5, Barcelona

El rei Ferran el Catòlic a l'arxiver reial Pere Miquel Carbonell, li ordena que estengui un trasllat dels privilegis concedits a la ciutat de Sàsser.

Lletra humanística de cancelleria.

ACA. Col. H., doc. 614.

1458, novembre 22, Barcelona

El rei Joan II confirma els privilegis de la ciutat de Barcelona, donats per Alfons el Magnànim.

Lletra humanística.

ACA. CB., perg. 446.

1459, gener 8, Barcelona

Pragmàtica sanció sobre la forma en què es deu lliurar el salari de l'advocat fiscal de la cort del veguer i del batlle de Barcelona.

Minúscula humanística.

ACA. C., perg. Jn. II, 60

1459, setembre 1, Ciutat de Mallorca

El príncep Carles de Viana nomena uixer d'armes el ciutadà de València, Francesc Granull.

Lletra humanística.

ACA. C., perg. Jn. II, 78.

1461, octubre 9, Calataiud

Salconduït atorgat per Joan II a una nau de Bernat de Vilamarí, governador dels comtats del Rosselló i la Cerdanya.

Lletra humanística, molt elegant, amb traços cursius.

ACA. C., perg. Jn. II, 93.

1472, novembre 30, Barcelona

Joan II disposa que siguin conservats a l'Arxiu reial els registres de les cancelleries dels pretendents el tron en la passada contesa.

Notable exemplar de lletra humanística, denominada «romana antiqua», probablement de mà de Pere Miquel Carbonell.

ACA. C., perg. Jn. II, 201.

1480, gener 3, Barcelona

Bernat Jover, canonge de Càller, com a procurador de Brianda Carroç, presta homenatge davant Gaspar d'Ariño, secretari del rei, pels feus de l'illa de Sardenya.

Minúscula humanística, inclinada.

ACA. C., perg. F. II, 4.

1480, febrer 21, Toledo

El rei Ferran el Catòlic a l'arxiver reial Pere Miquel Carbonell: li ordena que cerqui els reglaments existents sobre l'ús del segell secret pels secretaris.

Lletra bastarda, denominada itàlica.

ACA. Col. H., doc. 609.

1485, febrer 18, Barcelona

Antònia, vídua de Joan Pagès, vice-canceller, i Caterina, tutriu de

Francesc Pagès, designen com a procuradors els escrivans reials Francesc Carbonell, Bartomeu Ferrer i Francesc Castell.

Exemples de lletra humanística cursiva i rodona.

ACA. perg. F. II, 9.

40

1485, abril 14, Barcelona

L'infant Enric, lloctinent reial, a Jeroni Albanell, professor en lleis de Barcelona: instruccions sobre el plet existent entre Pere Miquel Carbonell i el municipi de Terrassa.

Lletra humanística cursiva, de Carbonell.

ACA. Cl. H., doc. 692.

41

1501, abril 8

Llista dels llibres que havia d'adquirir el llibreter Riera a la fira de Lyon, per encàrrec de l'arxiver Pere Miquel Carbonell.

ACA. COL. Memorial 55, foli últim.

MANUSCRITS

42

Fragment del *Forum Iudicum* en lletra visigòtica del segle IX; Beda, *de arte mètrica*; Usuard, *Grammatica*; Donat, *Ars grammaticae*.

Lletra carolina, amb glosses marginals i interlinears.
Començ del segle XI.
Escrit a Ripoll.

ACA. Ripoll, 46. S'exposen els folis 59 v.-60.

43

Liber sancti Iacobi o *Codex Calixtinus*.

Lletra carolina; neumes musicals aquitans.
Escrit en 1173 a Ripoll per Arnaldus de Monte.

ACA. Ripoll, 99. S'exposen els folis 31 v.-32.

44

Dionysii Exigui *Collectio Canonum*.

Lletra de transició carolino-gòtica; inicials decorades.
Segles XII-XIII.
Escrit a França.

ACA. Ripoll, 105. S'exposen els folis 147 v.-148.

Eberard de Béthune, *Graecismus* o vocabulari en vers amb comentaris.

Lletra gòtica rodona; inicials amb filigrana.
Segles XIII-XIV.
Origen català.

ACA. Ripoll, 127. S'exposa el foli 29.

Missal Benedictí.

Lletra gòtica rodona; miniatures d'escola catalana.
Segle XIV.
Escrit a Ripoll.

ACA. Ripoll, 112. S'exposen els folis 174 v.-175.

Francesc Eiximenis, *Regiment de Prínceps*, part I-IV (correspon al llibre XII de *El Crestià*).

Lletra gòtica rodona, a dues columnes. Pergamí i paper.
Segle XV.
Procedeix de Sant Cugat del Vallès.

ACA. Sant Cugat, 10. S'exposen els folis 198 v.-199.

Sant Jeroni, *Epistolae* i homilies d'Orígenes in *Cantica Canticorum*, traduïdes per sant Jeroni.

Lletra gòtica-humanística catalana i glosses marginals en humanística cursiva.
Segle XV.
Procedeix de Sant Cugat del Vallès.

ACA. Sant Cugat, 19. S'exposen els folis 77 v.-78.

Firmià Lactanci, *Divinarum institutionum libri VII.*

Lletra humanística; inicials en or i colors.

Segle xv, segona meitat.

Escrit probablement a Catalunya.

Procedeix de Sant Cugat del Vallès.

ACA. Sant Cugat, 50. S'exposen els folis 61 v.-62.

Pseudo-Eusebi, *epistola de morte beati Hieronymi.*

Lletra humanística. Pergamí i paper.

Segle xv, segona meitat.

Escrit a Catalunya.

Procedeix de Sant Cugat del Vallès.

ACA. Sant Cugat, 80. S'exposen els folis 25 v.-26.

M. T. Ciceronis, *de Officiis*; A. L. Senecae, *de Virtutibus.*

Lletra humanística.

Segle xv, segona meitat.

Escrit a Catalunya per l'escrivà Falcó.

Procedeix de la Casa Reial.

ACA. ms. Casa Reial, 4. S'exposen els folis 73 v.-74.

INCUNABLES

52

C. Crispi Salustii, *Opera*; M. T. Ciceronis, *Orationes*; L. Annei Flori, *Epitomata in Titum Livium*.

[Barcelona, Johannes de Salzburg i Paulus Hurus], 1475.
Primer llibre imprès a Barcelona, datat.
Procedeix de Sant Cugat del Vallès.

ACA. B. inc., 25. S'exposen els folis 55 v.-56.

53

Capítols e privilegis atorgats per lo Rey don Ferrando [el Catòlic] en la cort primera de Barcelona.

[Barcelona, Pere Posa, 1481.]
Procedeix de Sant Cugat del Vallès.

ACA. B., inc. 39. S'exposen els folis 13 v.-14.

54

Raymundi Lulli, *Arbor Scientiae*.

Barcelona, Pere Posa, 22 d'agost de 1482.
Procedeix de Sant Cugat del Vallès.

ACA. B., inc. 36. S'exposen els folis 160 v.-161.

Alfonso de la Torre, *Visió delectable* (versió catalana).

Barcelona, a despeses de Mateu Vendrell, 17 d'abril de 1484.
Procedeix de Sant Cugat del Vallès.

ACA. B., inc. 22. S'exposen els fulls gV v.-gVI.

Translat de sentència donada per los Reverents pares inquisidors de la herètica pravedat de la ciutat de Àvila del Regne de Castella contra Benet Garcia... del loch de la Guàrdia en l'any Mil CCCC LXXXXI. Tramès per lo Reverent pare lo senyor prior de Santa Creu, inquisidor general de la herètica pravitat als reverents pares inquisidors de la ciutat de Barcelona.

[Barcelona, Pere Miquel, 16 de novembre de 1491.]

Únic exemplar conegut.

Procedeix de la Cancelleria reial.

ACA. Canc. Reg. 3684, foli. CXXX-CXXXIII = inc. 51. S'exposa la primera pàgina, amb notes autògrafes de Pere Miquel Carbonell.

Francesc Eiximenis, *Llibre dels àngels*.

Barcelona, Pere Miquel, 4 de setembre de 1494.
Procedeix de Sant Cugat del Vallès.

ACA. B., inc. 12. S'exposa el full tij v. final.

Francesco Nero Fosco, *Ars epistolandi*.

Barcelona [Pere Posa, 1494].

Únic exemplar existent a Espanya.

Procedeix de Sant Cugat del Vallès.

ACA. B., inc. 8. S'exposen els fulls ai v.-aij.

Landulfus de Saxònia, *Lo quart del cartoixà*. Traducció catalana de Joan Roïç de Corella; amb una *Oració a la Senyora nostra tenint son fill Déu Jesús en la falda davallat de la creu*.

València [Hagenbach i Hurus], 16 de febrer de 1495.
Únic exemplar conegut a Espanya.
Procedeix de Sant Cugat del Vallès.

ACA. B., inc. 26. S'exposen els folis 175 v.-176.

Usatges de Barcelona, Constitucions e Capítols de Cort e Consuetuds escrites de Cathalunya, e commemoracions de Pere Albert.

Barcelona, Pere Miquel i Diego de Gumiel, 20 de febrer de 1495.
Exemplar en pergamí bellament miniaturat.
Procedeix de Sant Cugat del Vallès.

ACA. B., inc. 49. S'exposen els folis [Cj v.] i 1.

Francesc Eiximenis, *Llibre de les dones*.

Barcelona, Johan Rosenbach, 8 de maig de 1495.
Procedeix de Sant Cugat del Vallès.

ACA. B., inc. 32. S'exposa el foli 267 v.

Alexander de Villadei, *Doctrinale*, amb el comentari de Luigi de'Guaschis.

Barcelona, Gerald Preus i Johannes Luschner, alemanys, 9 de juliol de 1495.
N'existeixen altres edicions; de la present, a Espanya només es coneix l'exemplar exposat.
Procedeix de Sant Cugat del Vallès.

ACA. B., inc. 5. S'exposen els fulls kii v.-kiii.

Francesc Eiximenis, *Pastorale*.

Barcelona, Pere Posa, 5 de desembre de 1495.
Procedeix de Sant Cugat del Vallès.

ACA. B., inc. 21. S'exposen els fulls A1 v.-A2.

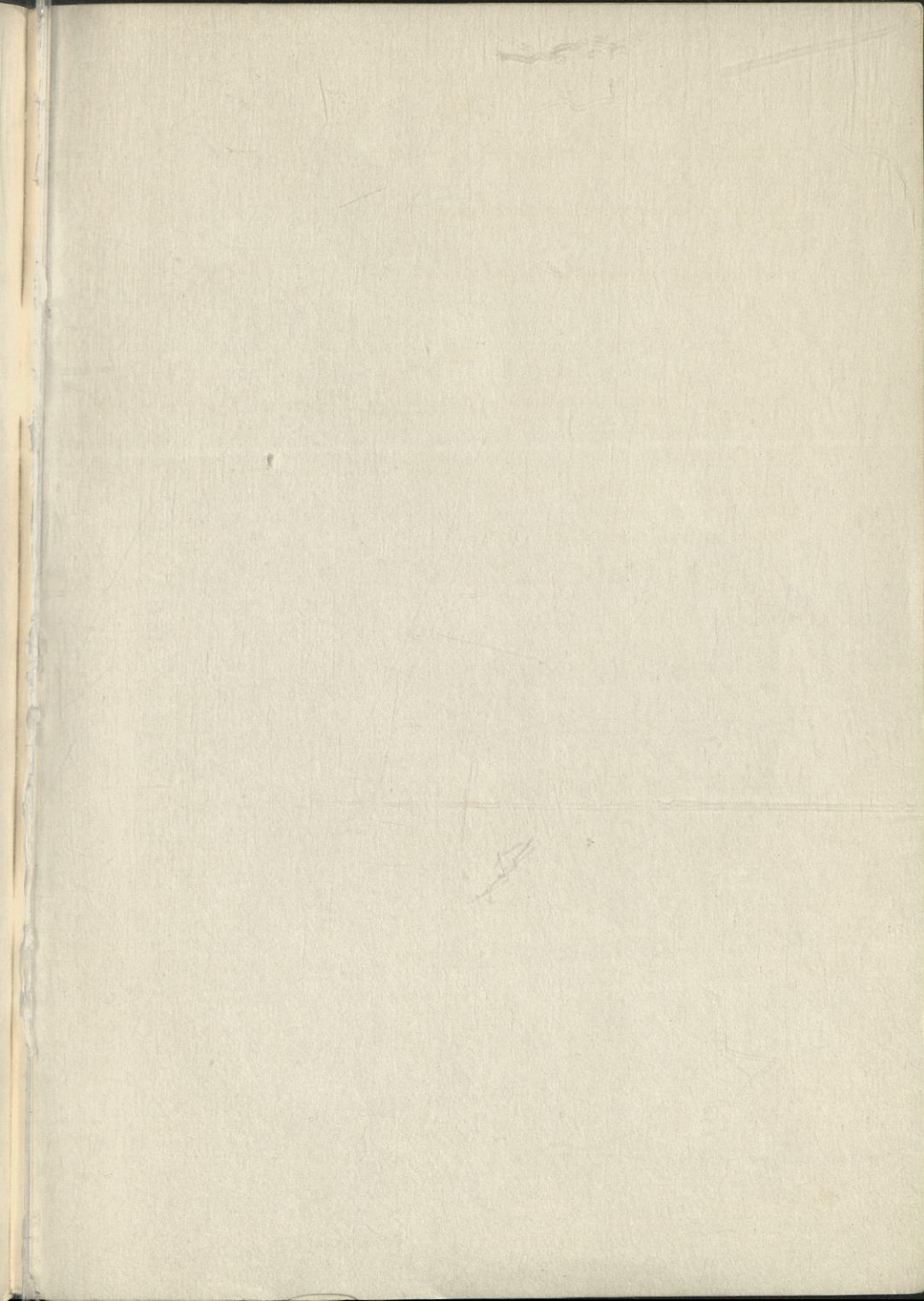
Ferran el Catòlic, *Interpretació feta per lo Senyor Rey en la sentència [de Guadalupe]*.

[Barcelona, J. Rosenbach, 1498.]

Únic exemplar conegut.

Procedeix de la Generalitat.

ACA. B., inc. núm. 50. Se n'exposa la portada.

1870

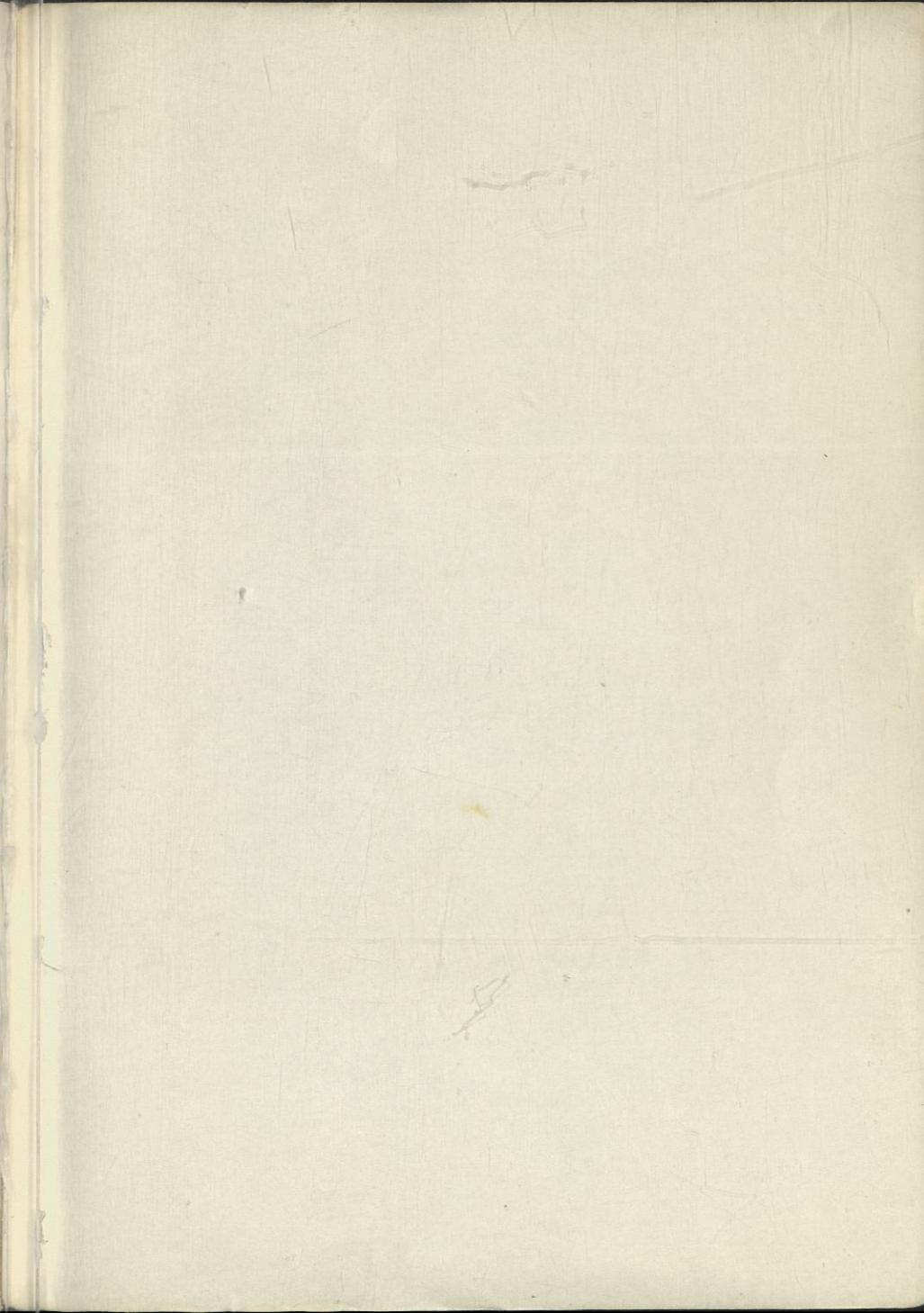
Received of the Hon. Secy of the Navy

the sum of \$1000

for the purchase of the U.S.S. Albatross

for the purpose of the

U.S. Fish Commission

500

Constitucions de Cathalunya.

